

O skupnom nalazu antoninijana Galijenova vremena iz Imbriovca

Numizmatička zbirka Muzeja grada Koprivnice čuva 274 primjerka antičkog novca, pretežno antoninijana, koji su pripadali ostavi nađnoj 1952. godine u Imbriovcu, 13 km sjeverno od Koprivnice. Te godine, prilikom izoravanja na svom zemljištu »Berek« (kat. br. 38) našao je Antun Valent srebrne novce pohranjene u posudi. Čim se za nalaz saznalo, tadašnje uprave Arheološkog muzeja u Zagrebu i Muzeja grada Koprivnice poduzele su sve potrebne mjere da se ostava sačuva za stručnu javnost i otakupi za numizmatičku zbirku, u čemu se tek djelomično uspjelo.

MGK kupio je od Antuna Valenta 130 kom. novca, da bi kasnije posredovanjem Ureda za unutrašnje poslove u Koprivnici u zbirku pripjelo još 136 kom. Međutim, sudeći prema arhivskim podacima iz AMZ i MGK, te prema kratkoj vijesti B. Zmajića u Numizmatičkim vijestima, to je bio tek dio nalaza čiji se stvarni broj kretao oko 420 komada.¹

O nalazu je stručna javnost obaviještena 1955. god. u najkraćim crtama. Prema tom podatku ostavu bi sačinjavao 321 primjerak novca kovanog u razdoblju od drugog decenija 2. st. do 262. god., kada bi ostava nastala. Ovu tvrdnju imali su potkrijepiti nalazi tri antoninijana mladih protucareva Makrijana i Kvijeta, koji su 262. god. poginuli u Iliriku prilikom ratnog pohoda protiv Galijena. Osim kratkog popisa novca pojedinih vladara, izvjesna pažnja posvećena je jedino, za naše krajeve nešto rjeđim primjercima Makrijana i Kvijeta, dvama antoninijanama s likom carice Marinijane i jednom primjerku iz najranije faze aktivnosti sisačke kovnice. Kako spomenuti podaci govore vrlo malo o stvarnom sadržaju ostave, a baš nimalo o postotku zastupljenosti pojedinih vladara i kovnica, tipovima novca u opticaju i zastupljenosti pojedinih emisija — bez čega se danas ne može zamisliti suvremena arheološka i numizmatička dokumentacija, a još manje razumjeti monetarna aktivnost kovnica, cirkulacija novca u opticaju, ekonomska kretanja i trgovina — smatrali smo potrebnim da sačuvane primjerke ovog vrijednog nalaza iznesemo u cjelosti.

Analizi smo mogli podvrći jedino one primjerke što ih čuva MGK. Dakako, taj broj je nešto manji u odnosu na onaj što ga donosi B. Zmajić, iako se time sadržaj ostave bitno ne mijenja. Brojčana zastupljenost pojedinih vladara pokazuje sljedeće stanje:

B. Zmajić,
Numizmatičke vijesti
5/1955, 16—17

MGK

1. Karakala	—	1
2. Elagabal	1	—
3. Julija Meza	1	—
4. Aleksandar Sever	1	—
5. Maksimin Tračanin	1	—
6. Gordijan III	3	4
7. Filip I	8	2
8. Otacilija Severa	1	1
9. Filip II	3	3
10. Trajan Decije	6	4
11. Herenija Etruscila	1	1
12. Trebonijan Gal	7	3
13. Volusijan	7	2
14. Valerijan I	57	55
15. Marinijana	2	—
16. Galijen	115	102
17. Salonina	80	73
18. Valerijan II	12	12
19. Salonin	10	8
20. Kvijet	2	1
21. Makrijan	1	1
22. Postum	2	2
	<hr/>	<hr/>
	321	274

Već prvi pogled na ovaj popis pokazuje veću brojčanu zastupljenost Galijenova novca u odnosu na Valerijanove emisije, kao izvjestan pokazatelj determiniranosti ukapanja ostave. Tipološka analiza i zastupljenost pojedinih vladara neće, ovom prilikom, kolidirati iznesenoj pretpostavci.

Našu ostavu sačinjavaju gotovo isključivo antoninijani, dok je prisustvo denara upravo neznatno (0,36%). Sličan, ili tek neznatno drugačiji omjer denara i antoninijana pokazuje niz ostava čiji se ukop datira u politički, ekonomski i, dakako, monetarno različito razdoblje prve, Valerijanove i Galijenove zajedničke, a zatim Galijenove samostalne vladavine.² Iako prisustvo denara u ostavama iz 153—268. god., odstupa od regije do regije, pa tako i u za nas zanimljivijem savsko-dravskom interamniju, očito je da je povjerenje u denar slabilo na užtrb jačanja antoninijana u platnom prometu već prije 253. g., s tendencijom istiskivanja denara do 260. god. Reafirmiranje denara kao sigurne

VLADARI	K O V N I C E														TOTAL	
	Roma		Mediolanum		Viminacium		Colonia Agrippinensis		Siscia		Antiochia		Samosata		br.	%
	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%
1. Karakala	1	0,36													1	0,36
2. Gordijan III	4	0,45													4	1,45
3. Filip I	1	0,36								1	0,36				2	0,72
4. Otacilija Severa	1	0,36													1	0,36
5. Filip II	2	0,72								1	0,36				3	1,09
6. Trajan Decije	4	0,45													4	1,45
7. Etruscila										1	0,36				1	0,36
8. Trebonijan Gal			1							2	0,72				3	1,09
9. Volusijan										1	0,36				1	0,36
10. Valerijan I	33	12,04	1	0,36	2	0,72	1	0,36			5	1,82	13	4,74	55	20,07
11. Galijen	52	18,97	13	4,74	2	0,72	3	1,09	26	9,48	1	0,36	5	1,82	102	37,22
12. Salonina	42	15,32	10	3,64	4	1,45	4	0,72	5	1,82	4	1,45	4	1,45	73	26,64
13. Valerijan II	9	3,28											3	1,09	12	4,37
14. Salonin			5	1,82			1	0,36			1	0,36	1	0,36	8	2,91
15. Makrijan													1	0,36	1	0,36
16. Kvijet													1	0,36	1	0,36
17. Postum							2	0,72							2	0,72
	149	54,37	30	10,94	8	2,91	11	4,01	31	11,31	17	6,20	28	10,21	274	100,00

T A B L A -- 1.

srebrne monete u vrijeme Aleksandra Severa počelo je doživljavati krizu još u vrijeme Maksimina Tračanina, i u burnim godinama Valerijanove i Galijenove vladavine nesumnjivo izgubilo svaki značaj pred sve većom potrebom da se planiranom devalvacijom osigura redovno podmirivanje vojnih izdataka, osiguraju granice i umiri ili spriječi pobuna legija često praćena izdavanjem protucareva. Kaotične prilike koje su vladale u Carstvu sredinom 3. st. nisu ostavljale mjesto nostalgичnim reformama monetarnog sistema, već su tražile kruto ustrojavanje novog monetarnog sustava promoviranog u prvim decenijama 3. st. Poput nalaza iz Mađarske i Srbije i imbrivoačka ostava potvrđuje ovakav trend.

Antoninijani, koje posjeduje MGK, pokazuju vrlo visok stupanj očuvanosti. Čak i najstariji primjerci u ostavi neznatno su istrošeni, iako su neki sačuvani tek u fragmentima. Najstariji novac je denar Karakale (PM TR P XVIII COS IIII PP, RIC 218a), a zatim se od Gordijana III u skoro neprekinutom nizu smjenjuju antoninijani rimskih careva sve do sre-

dine 265. god. predstavljene 1 komadom Galijevne 15. rimske emisije (AETERNITAS AVG, RIC 160). U isti vremenski odsjek može se datirati 9 komada srednjeg perioda 5. sisačke faze (PROVIDEN AVG, RIC 580 i PAX AVG, RIC 576), dok je 5 komada 14. rimske i 8 komada 4. milanske emisije nešto ranijeg nastanka (263—264. god.). Poslije 260. god. ove tri carske kovnice Zapada zastupljene su pravilnim redoslijedom emisija, ali ne osobito raznolikošću tipova. To posebno vrijedi za novac kovan u Sisku, djelomično za onaj kovan u Milanu, dok primjerci 13. rimske emisije čine jedini izuzetak.

S jasnim elementima zastupljenosti pojedinih emisija i tipološkom odredivosti novca, imbrivoački nalaz ulazi u grupu ostava ukopanih u vremenskom razdoblju od 261—267/8. god. U tom razdoblju nastale su ostave iz Broćanca kod Nikšića, Dugopolja, Otrovanca kod Virovitice, Podvornice kod Velike Gorice, Obudovca kod Borskog Šanca i Satnice kod Osijeka.³ Ove dvije posljednje pokazuju dosta podudarnosti s našim nalazom prvenstveno u svom sadržaju,

VLADARI	K O V N I C E										TOTAL						
	Roma		Mediolanum		Viminacium		Colonia Agrippinensis		Siscia		Antiochia		Samosata		br.	%	
	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%			
253 - 260. god.	Valerijan I	33	22,44	1	0,68	2	1,36	1	0,68			5	3,40	13	8,84	55	37,41
	Galijen	21	14,28			2	1,36	3	2,04			1	0,68	5	3,40	32	21,76
	Salonina	27	18,36			4	2,72	4	2,72			4	2,72	4	2,72	43	29,25
	Valerijan II	9	6,12	5	3,40									3	2,04	12	8,16
	Salonin							1	0,68			1	0,68	1	0,68	8	5,44
		90	61,22	6	4,08	8	5,44	9	6,12			11	7,48	26	17,68	150	55,68
260 - 265. god.	Galijen	31	29,80	13	12,50					26	25,00					70	67,30
	Salonina	15	14,42	10	9,61					5	4,80					30	28,84
	Makrijan												1	0,96	1	0,96	
	Kvijet												1	0,96	1	0,96	
	Postum							2	1,92							2	1,92
		46	44,23	23	21,11			2	1,92	31	29,80			2	1,92	104	37,95

T A B L A -- 2.

ali i u nekim elementima zastupljenosti vladara i kovnica. Sastav ostave iz Imbriovca pokazuje veliku aktivnost rimske kovnice sa čak 149 kom. (54,37%), izjednačen omjer novca kovanog u Sisku (31 kom. ili 11,31%) i Milanu (30 kom. ili 10,04%) i vrlo slabu zastupljenost galske kovnice u Kölnu (11 kom. ili 4,01%), i donjomezijske u Viminaciju (8 kom. ili 2,19%). Novac dvaju istočnih kovnica dosiže broj od 45 kom. (16,41%) što donekle nadilazi proporcije od 10% uobičajene u podunavskim zemljama samo 15-ak godina ranije. S obzirom na kronološki raspon ostave, Galijenov novac je daleko najbrojniji, zatim dolazi Salonina i tek onda Valerijan (tabla 1).

Zanimljiv aspekt ostave pokazuju statistički podaci na tabli 2. Sadržaj ostave jasno pokazuje dva različita vremenska perioda, kako po brojčanim odnosima novca pojedinih vladara, tako po udjelu kovnica u sastavu ostave. U razdoblju zajedničke vladavine Valerijana i Galijena, 253—260. god. broj novca je upola veći s naglašenim udjelom rimske kovnice i Valerijanovih emisija. Doprinos istočnih kovnica je znatan (37 kom. ili 35,16%) i u potpunosti suprotnosti s malobrojnim primjercima ostalih carskih kovnica Zapada. U odnosu na rimsku kovnicu preostalih 5 kovnica pokazuje slijedeći omjer:

Colonia Agrippinensis	1:10	
Viminacium	1:12,45	
Mediolanum	1:12,45	
Antiochia	1:8,18	> 1:2,43
Samosata	1:3,43	

Za čitavo ovo vrijeme jedino novac rimske kovnice pokazuje neprekinuti slijed emisija uz veću prisutnost novca 4., 6. i 7. rimske emisije, tj. razdoblju od 254—258. god. Približno isto stanje vidljivo je u slučaju istočnih kovnica, iako je broj njihovog novca nešto manji. Pred sam kraj Valerijanove vladavine uspostavlja se ravnoteža u brojčanom omjeru zastupljenosti novca rimske, milanske i kölnske kovnice.

Najznatniji broj novca čine Saloninin IVNO REGINA 4. i 9. rimske i 4. antiohijske emisije (22 kom). Nešto su malobrojniji rimski i viminacijski kovovi vezani uz Valerijanove uspjehe u borbi s Perzijancima (ORIENS AVGG, RESTITVTOR ORBIS, VICTORIA AVGG, VICT PART) i Galijenove pobjede nad Germanima (VICT GM, VICT GERM, VICTORIA GERMANICA). U ostavi se, kao što je slučaj i sa ostavama iz Satnice, Obudovca i Otrovanca, nalazila 2 novca carice Marinijane⁵ DIVAE MARINIANAE (paun i carica na paunu), koje u numiz-

K a t a l o g⁹

Br.	Emis.	Kovnica/ Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RIC
		R o m a				
		ANTONINVS PIVS AVG GERM				
1.		PM TR P XVIII COS IIII P P	↓	3,92	24,5x22	218a
		IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG				
2.		IOVI CONSERVATORI	↘	4,45	23x22	2
3.		ROMAE AETERNAE	↓	4,55	25x21	38
		IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG				
4.		PM TR P IIII COS II P P	↓	4,34	24,5x21	92
5.		VICTOR AETER	↙	4,78	21,5	154
		IMP M IVL PHILIPPVS				
6.		SALVS AVG	↓	3,92	23x22	47
		IMP M IVL PHILIPPVS CAES				
7.		PRINCIPI IVVENT	↓	2,92	25x20	218d
8.		"	↑	4,23	23	"
		OTACIL SEVER AVG				
9.		PIETAS AVGG, <u>Δ</u>	↓	4,24	24x21	115
		IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG				
10.		ABVNDANTIA AVG	↗	4,13	25x21	10b
11.		ADVENTVS AVG	↓	4,81	22	11b
12.		DACIA	↑	3,83	21x20	12b
13.		GENIVS EXERC ILLVRICIANI	↑	4,72	22x21,5	16c
		IMP C P LIC VALERIANVS AVG				
14.	1	VICTORIA AVGG	↓	4,07	24x22	125
15.		IOVI CONSERVATORI	↑	3,57	21,5x20,5	92
16.	2	VICTORIA AVGG	↑	3,70	20,5x19	125
17.		"	↑	3,10	20x19	"

Br.	Emis.	Kovnica/Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RIC
		R o m a				
		IMP C P LIC GALLIENVS AVG				
18.	2	PAX AVGG	↓	3,80	24x21	155
19.		"	↓	3,42	21,5x20,5	"
		IMP C P LIC GALLIENVS AVG				
20.	3	VIRTVS AVGG	↘	5,81	20x19	181
21.		"	↑	4,18	22x21	"
22.		"	↓	2,98	21x18	"
23.		VICTO/ria avg/G	↙	3,07	21x19	-
		IMP C P LIC VALERIANVS P F AVG				
24.	4	APOLINI CONSERVA	↑	3,19	21	71
		IMP C P LIC GALLIENVS P F AVG				
25.		VIRTVS AVGG	↑	3,86	23x21	182
26.		v/ICTORIA GE/rm	↑	1,60	22x15	174
27.		PM TR P IIII COS III P P	↓	3,06	22x21	119
28.		"	↓	3,70	21	"
		SALONINA AVG				
29.		IVNO REGINA	↙	3,58	19x18,5	29
30.		"	↑	2,53	19,5x18	"
31.		"	↑	1,90	21x16	"
32.		"	↓	2,87	20x18,5	"
33.		"	↑	3,43	19,5x17,5	"
34.		"	↗	3,07	19	"
35.		"	↓	2,93	20x19	"
36.		"	↑	3,23	21x20	"
37.		"	↗	3,06	19x18	"
38.		"	↘	3,40	21x20	"
39.		"	↑	3,65	22x21	"

Br.	Emis.	Kovnica/Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RIC
		R o m a				
		SALONINA AVG				
40.	4	IVNO REGINA	↑	2,10	20,5x20	29
41.		"	↓	3,15	21x18	"
42.		"	↑	2,92	21x20	"
43.		IVNO VICTRIX	↑	2,45	20x19	31
		IMP C P LIC VALERIANVS P F AVG				
44.		FELICITAS AVGG	↑	2,96	23x21	87
45.		"	↓	3,14	21x20	"
		SALONINA AVG				
46.	5	VENVS VICTRIX	↘	2,48	21x18	31
47.		"	↘	3,08	21x18	"
48.		PIETAS AVGG	↓	3,35	18x17	34
49.		"	↘	3,59	20x19	"
		IMP C P LIC VALERIANVS P F AVG				
50.	6	APOLINI CONSERVA	↑	3,65	22x21	72
51.		"	↑	3,60	20,5x20	"
		IMP GALLIENVVS P F AVG GERM				
52.		APOLINI CONSERVA	↓	3,75	22	125
53.		victo/RIA AVGG	↑	2,02	20x19	169
		IMP C P LIC VALERIANVS P F AVG				
54.		FIDES MILITVM	↑	2,55	21	90
55.		FELICITAS AVGG	↑	3,31	21x19,5	87
56.		"	↑	3,02	20,5x20	"
57.		ORIENS AVGG	↘	2,57	20x19	106
58.		"	↑	2,82	19,5x19	"
59.		"	↑	3,02	21,5x19	"
60.		"	↑	3,09	20x19	"

Br.	Emis.	Kovnica Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RIC
		R o m a				
		IMP C P LIC VALERIANVS P F AVG				
61.	6	VIRT/vs a/VGG	↓	3,42	19x18,5	-
		IMP GALLIENVS P F AVG GERM				
62.		VIRTVS AVGG	↓	3,20	20x20	183
		IMP C P LIC VALERIANVS P F AVG				
63.		P M TR P V COS IIII P P	↘	3,75	21x20,5	142c
64.		"	↑	3,55	21,5x21	142
65.		PROVIDENTIA AVGG	↑	2,73	22x20	113
66.		"	↓	2,49	24x21,5	"
67.		VICTORIA AVGG	↓	3,35	21x18	128
68.		"	↓	3,40	22x19,5	"
69.		"	↑	3,22	21x20	"
70.		"	↑	3,13	21x19	126
		IMP C P LIC VALERIANVS P F AVG				
71.	7	ORIENTIS AVGG	↑	2,58	20x19	106
72.		"	↑	2,27	20x18	"
73.		"	↘	2,35	22x20	"
74.		RESTITVTOR ORBIS	↖	2,92	21x20	117
75.		"	↓	2,53	20x19	"
76.		"	↑	2,43	22x19	"
77.		"	↓	3,23	21,5x20	"
78.		"	↓	3,43	21x18,5	"
		IMP GALLIENVS P F AVG GM				
79.		VIRTVS AV/gg	↓	3,17	20,5x20	183
80.		"	↑	2,53	22,5x19,5	"
		SALONINA AVG				
81.		VENVS VICTRIX	↑	3,40	21x20	31
82.		p/IETAS AVGG	↑	5,75	22,5x21	34

Br.	Emis.	Kovnica Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RIC
		R o m a				
		IMP GALLIENVS P F AVG GM				
83.	7	VICTORIA GM	↑	4,01	21,5x20,5	175
84.		"	↗	3,45	21,5x21	"
85.		PAX AVGG	↘	2,60	21,5x19	157
86.		"	↑	2,98	21,5x20	"
		P LIC VALERIANVS CAES				
87.		P/ietas/ AVGG	↓	3,46	20x18	19
		DIVO CAES VALERIANO				
88.	8	CONSECRATIO	↑	2,80	19x18	24
89.		"	↓	2,67	21x20	27
90.		"	↓	2,66	22x19,5	"
91.		"	↓	2,68	21x19	24
92.		"	↓	3,52	21x20	"
93.		"	↓	2,67	21x20	"
94.		"	↓	3,70	22x18	"
95.		"	↑	2,92	22x21	"
		IMP GALLIENVS P F AVG GM				
96.	9	PAX AVGG, <u>IT</u>	↖	2,60	19	157
		SALONINA AVG				
97.		IVNO REGINA	↑	2,96	20x19,5	29
98.		"	↑	2,35	21,5x19,5	"
99.		"	↖	2,90	20x19,5	"
100.		"	↑	3,10	20x19	"
101.		"	↓	3,45	22x19	"
102.		"	↑	2,50	20x19,5	"
		IMP GALLIENVS AVG				
103.		PAX AVGG, <u>VI</u>	↓	3,32	20,5x20	156
		GALLIENVS AVG				
104.	11	PAX AVG, <u>T</u>	↘	2,60	21,5x19,5	63

Br.	Emis.	Kořnica Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RIC
		R o m a				
		SALONINA AVG				
105.	11	VENVS GENETRIX, <u>VI</u>	↙	3,35	19	30
106.		"	↑	3,26	21x20	"
107.		PVDICITIA, <u>IQ</u>	↓	3,30	23x21	"
108.		"	↓	2,00	20x19	"
109.		PVDICITIA	↑	3,10	21,5x20	"
		GALLIENVS AVG				
110.	12	PAX AVG, <u>T</u>	↓	2,68	19x18	256
111.		PAX AVG	↓	2,02	21,5x20	"
112.		VICTORIA AVG III, <u>T</u>	↑	3,61	22x20	305
113.		"	↑	2,87	20x19,5	"
114.		"	↓	3,95	22x18	"
115.		"	↘	2,02	20x18	"
116.		VIRTVS AVG, <u>P</u>	↓	2,47	21,5x18	321
117.		"	↓	2,70	21	317
118.		"	↓	3,30	19	"
119.		VIRTVS AVG, <u>VI</u>	↑	3,68	23x20	325
120.		"	↑	1,27	20x15	"
121.		"	↖	3,14	20	"
		SALONINA AVG				
122.		IVNO REGINA	↓	2,35	21,5x20	29
123.		"	↑	3,50	20	"
		GALLIENVS AVG				
124.	13	LIBERAL AVG, <u>S</u>	↓	3,72	23x20,5	227
125.		"	↑	3,02	22x18	"
126.		LIBERTA AVG, <u>IS</u>	↘	3,52	20,5x18	232
127.		f/ELICI /avg	↑	1,73	19x17	"
128.		ANNONA AVG, <u>V</u>	↑	3,62	23x21	161

Br.	Emis.	Kovnica Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RTC
		R o m a				
		GALLIENVS AVG				
129.	13	ANNONA AVG, <u>VI</u>	↑	3,30	22	161
130.		"	↓	3,96	21,5x20	"
131.		ANNONA AVG	↓	2,94	21,5x20	"
132.		LAETITIA AVG	↑	3,97	21,5x21	226
133.		LAETITIA AVG, <u>VI</u>	↘	2,46	18x17,5	"
134.		AEQVITAS AVG, <u>VI</u>	↑	3,59	23x22	159
135.		"	↓	3,76	23x22	"
136.		"	↑	3,32	22x21	"
137.		"	↓	4,37	21x20	"
138.		"	↑	2,16	21,5x20	"
		SALONINA AVG				
139.		VESTA	↑	3,11	21x19	32
140.		"	↓	1,26	20x14	"
141.		VESTA, _____	↘	2,72	22x20	"
142.		" Q	↑	2,93	21x19	"
143.		"	↑	3,12	21,5x20	"
		GALLIENVS AVG				
144.	14	FELICIT PVBL, <u>T</u>	↓	3,22	22x20	192
145.		PAX PVBLICA, <u>T</u>	↘	3,60	21x20	260
		SALONINA AVG				
146.		PVDICITIA	↓	3,64	24,5x21	25
147.		"	↑	2,23	24,5x19	"
148.		PVDICITIA, <u>VI</u>	↘	3,57	22x19	"
		GALLIENVS AVG				
149.		AETERNITAS AVG	↓	4,90	23x22,5	160

Br.	Emis.	Kovnica Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RIC
		Mediolanum				
		IMP C C VIB TREB GALLVS AVG				
150.		LIBERTAS PVBLICA	↑	3,99	22x19	70
		IMP VALERIANVS AVG				
151.	1	SECVRIT • PERPET	↓	3,53	24x22,5	256
		SAL VALERIANVS CS				
152.		PRINC IVVENT	↑	3,82	23,5x21	10
153.		"	↓	2,72	22x20,5	"
154.		"	↓	3,90	22x21	"
155.		"	↑	3,25	24x21	"
156.		"	↑	3,11	23,5x21	11
		SALONINA AVG				
157.	2	FECVNDITAS AVG	↓	3,57	23x22	57
158.		"	↑	3,51	21,5x21	"
159.		"	↓	4,22	25x21,5	"
160.		"	↓	3,40	23x22	"
161.		"	↑	2,87	21,5x19	"
162.		"	↓	2,25	22,5x21	"
163.		"	↑	3,45	20x19	"
164.		"	↑	2,42	21,5x19	"
		GALLIENVS AVG				
165.	3	LEG I /min/ VI P VI F	↓	2,23	22x18	322
166.		LEG I /min/ VII P VII F	↘	3,37	22,5x20	323
		GALLIENVS AVG				
167.	4	LAETITIA AVG	↑	2,85	21x20	489
168.		"	↙	3,36	19	"
169.		"	↑	2,40	21x19	"
170.		"	↓	2,45	21x19	"
171.		"	↑	1,67	20,5x18,5	"

Br.	Emis.	Kovnica Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RTC
		M e d i o l a n u m				
		GALLIENVS AVG				
172.	4	AEQVITAS AVG	↓	2,77	19,5x18	159
173.		"	↑	3,10	20x19,5	"
		SALONINA AVG				
174.		VESTA	↑	3,60	22x21	68
		GALLIENVS AVG				
175.		DIANA FELIX	↓	3,42	20x19	473
176.		"	↑	3,89	21x20	"
177.		VIRTVS AVG	↓	2,35	19x18,5	534
178.		"	↑	2,48	22x21	"
		SALONINA AVG				
179.		FELICIT PVBL	↓	4,07	22,5x20	61
		C o l o n i a A g r i p p i n e n s i s				
		SALONINA AVG				
180.	1	VENVS FELIX	↓	3,75	23x19,5	7
181.		VESTA	↓	3,97	24x22	9
		VALERIANVS·P·F·AVG				
182.	2	ORIENS AVGG	↓	3,50	23x20,5	12
		GALLIENVS·P·F·AVG				
183.	4	VIRTVS AVGG	↑	2,09	23x22	56
184.	6	DEO MARTI	↓	3,17	24x21	10
185.		VICT GERMANICA	↗	2,81	18,5x18	44
		SALONINA AVG				
186.		DEAE SEGETIAE	↑	2,70	23x21,5	5
187.		"	↑	3,40	23x21,5	"
		S/alon/ VALERIANVS CAES				
188.		piet/AS AVG	↓	2,95	24,5x21	9

Br.	Emis.	Kovnica Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RIC
		C o l o n i a A g r i p p i n e n s i s				
		IMP C POSTVMVS P F AVG				
189.	-	HERC DEVS ONIENSI	↙	3,56	23x22	64
190		VICTORIA AVG	↓	4,42	24x22	89
		V i m i n a c i u m				
		CORN SALONINA AVG				
191.	4	VESTA	↙	3,00	20,5x19	39
192.	5	PIETAS AVGG	↓	3,35	23,5x19,5	21
193.		VESTA	↓	2,16	21,5x20	69
		IMP GALLIENVS P F AVG				
194.	6	VICT GERM	↑	3,23	21x20	404
195.		"	↑	3,10	20	"
		CORN SALONINA AVG				
196.		VENERI GENETRICI	↑	2,43	22x19	61
		IMP VALERIANVS P F AVG				
197.		VICT PART	↑	2,88	21x18,5	262
198.		"	↑	3,32	21x19	"
		S i s c i a				
		GALLIENVS AVG				
199.	I/1	IO CANTAB	↑	3,76	21	573
200.		"	↘	3,52	22	"
201.		SPES PVBLICA	↓	4,20	22x21	584
202.		ANNOVA AVG	↑	3,70	22x20,5	556
203.	I/2	SISCIA AVG	↓	-	-	582
204.		PAX AVG	↑	2,25	19x18	577
		SALONINA AVG				
205.		CONCORDIA AET	↑	2,50	19,5x19	2

Br.	Emis.	Kovnica Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RIC
		S i s c i a				
		SALONINA AVG				
206.	I/2	CONCORDIA AET	↑	2,46	21,5x19,5	2
207.		"	↑	2,18	21x20,5	"
208.		"	↑	2,88	20,5x20	"
209.		"	↓	3,70	22,5x20	"
		GALLIENVS AVG				
210.	I/3	PAX AVG	↘	3,57	22x20	576
211.		"	↑	3,38	22x20	"
212.		"	↓	3,94	23x21	"
213.		"	↘	2,62	20x18	"
214.		"	↑	2,30	23x20	"
215.		"	↓	3,14	20x18	"
216.		"	↑	3,82	22	"
217.		"	↑	3,38	21	"
218.		"	↗	3,00	19x17	"
219.		"	↑	3,35	26x23	"
220.		VIRTVS AVG	↑	3,23	22x21	"
221.	II/5	PROVIDEN AVG	↑	2,92	21,5x20,5	580
222.		"	↘	4,24	23x22	"
223.		"	↘	3,08	20,5x19,5	"
224.		"	↓	2,99	22x20	"
225.		"	↘	3,78	22x20,5	"
226.		"	↓	2,72	19,5x20,5	"
227.		"	↓	2,72	20,5x19,5	"
228.		PAX AVG	↓	2,02	23x22	576
229.		"	↑	3,08	24x22	"

Br.	Emis.	Kovnica Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RIC
		A n t i o c h i a				
		IMP C M IVL PHILIPPVS P F AVG P M				
230.		VIRTVS EXERCITVS	↓	3,17	23x21	71
		IMP M IVL PHILIPPVS AVG				
231.		SAEVLVM NOVVM	↗	3,03	21,5	244
		IMP C C VIB TREB GAL/lvs p f avg				
232.		IVNO MARTIALIS	↓	4,01	23x21	83
233.		MARTEM PROPVGNATOREM, <u>Q I</u>	↓	4,47	22x21	84
		HER ETRVSCILLA AVG				
234.		VBERITAS AVG	↑	4,02	22	68
		IMP C V AF GAL VEND VOLVSIANO				
235.		ROMAE AETERNAE, <u>VII</u>	↓	3,80	23x21	234
		IMP C P LIC VALERIANVS AVG				
236.	1	paca/TORI ORBIS	↓	3,71	24x19,5	218
237.		RESTITVT GENER HVMANI	↓	4,62	22	220
238.		FELICITAS SAEVLI	↓	3,60	22x21	213
		SALONINA AVG				
239.		VENVS/ vic/TRIX	↙	3,25	22,5x19	68
		IMP C P LIC VALERIANVS AVG				
240.	2	AETERNITATI AVGG	↑	3,35	21x20,5	210
		CORN SALONINA AVG.				
241.	3	CONCORDIA AVGG	↑	3,45	23x21	63
		SALONINA AVG				
242.	4	IVNO REGINA	↑	2,70	20,5x19,5	58
243.		"	↓	2,85	19,5	"
		IMP GALLIENVS AVG				
244.	5	LAETITIA AVGG	↓	3,55	22,5x19,5	442
		IMP VALERIANVS AVG				
245.		FELICITAS AVGG	↓	3,04	24x21	283

Br.	Emis.	Kovnica Av-Rv	Os.	Tež.	Veličina	RIC
		A n t i o c h i a				
246.	5	P COR SAL VALERIANVS CAES DII NVTRITORES	↑	3,68	21x19	35
		S a m o s a t a /?/				
247.	1	IMP C P LIC VALERIANVS AVG VIRTVS AVG	↑	4,18	23x21	292
248.		IMP C P LIC GALLIENVS AVG VIRTVS AVG	↑	3,38	24x23	455
249.		CORN SALONINA AVG CONCORDIA AVGG	↓	3,50	22x20,5	63
250.		"	↘	4,50	22x20	"
251.		"	↘	3,24	24x21	"
252.		IMP C P LIC VALERIANVS AVG RESTITVT ORIENTIS	↑	3,70	23x21	286
253.		VOTA ORBIS, SC	↑	4,01	22x21	295
254.	2	VALERIANVS NOBIL CAES PRINC IVENTVTIS	↓	2,86	22,5x22	49
255.		"	↓	3,77	24,5x20	"
256.		PRI/c ivvent/VTIS	↓	3,33	22x19	"
257.		SALON VALERIANVS NOB CAES SPES PVBLICA	↑	3,71	23,5x20,5	36
258.		IMP C P LIC VALERIANVS P F AVG PIETAS AVG	↓	3,67	20,5x20	285
259.		"	↓	3,17	22x19	"
260.		"	↓	3,60	22x20	"
261.		"	↓	4,63	23x22	"
262.		RESTITVT ORIENTIS	↓	3,80	22x21	448
263.		"	↑	3,64	22x20,5	"

Br.	Emis.	Kovnica Av-Rv	Og.	Tež.	Veličina	RIC
		Samosata /?/				
		IMP C P LIC VALERIANVS P F AVG				
264.	2	RESTITVTORIENTIS	↓	3,95	23x20,5	448
265.	"	"	↑	3,25	23	"
		IMP C P LIC GALLIENVS P F AVG				
266.		VIRTVS AVGG	↖	4,49	22x21	457
267.	"	"	↓	3,27	22x20	"
		IMP C P LIC VALERIANVS P F AVG				
268.		VIRTVS AVGG	↓	4,00	22x20	293
269.	"	"	↓	4,30	21x20	"
		IMP C P LIC GALLIENVS P F AVG				
270	4	VIRTVS AVG	↑	3,57	24x21	256
271.	"	"	↓	4,61	21x20	"
		CORN SALONINA AVG				
272.	5	CONCORDIA AVGG	↑	3,46	21,5x20,5	63
		IMP C FVL MACRIANVS P F AVG				
273.		INDVLGENTIAE AVG	↑	3,70	22x20	9
		IMP C FVL QVIETVS P F AVG				
274.		ROMAE AETERNAE	↓	3,98	22x20	9

matičnoj zbirci MGK nismo zatekli. Jedan (carica na paunu) je nesumnjivo pripadao viminacijskoj kovnici (3. ili 4. emisiji), dok je drugi tip (paun) kovan u duljem vremenskom razdoblju i u Rimu (3.—9. emisija) i u Viminaciju (5.—6. emisija). Među preostalim uobičajenim tipovima javljaju se 3 zanimljiva novca antiohijske kovnice: Valerijanovi PACATORI ORBIS i RESTIVT(or) GĒNER(is) HVMANI i 1 DII NVTRITORES Valerijana II kovan u posljednjoj fazi aktivnosti antiohijske kovnice

(258. god.), neposredno prije njene evakuacije zbog sve veće opasnosti od Perzijanaca. Međutim, više pažnje zaslužuje jedan komad najvjerovatnije 3. rimske emisije nepoznat u RIC V/2:

Av. IMP C P LIC GALLIENVS AVG, poprsje u oklopu, na desno.

Rv. VICTORIA AVGG, Viktorija stoji na lijevo, lijevom se rukom oslanja na štit, u desnici palad.

U Galijenovu konvoju ovaj tip reversa nije poznat. On se javlja na Valerijanovom novcu 6. rimske i 4. antiohijske emisije, tj. 254. god. Međutim, natpis na aversu u formi skraćene legende IMP C P LIC GALLIENVS AVG poznat je u Rimu već u razdoblju 1.—3. emisije (253—254. god.) i u Antiohiji od 1.—4. emisije (253—256. god.). Elementima portreta i za rimske emisije karakteristično poprsje s okloпом praćeno ranom rimskom legendom, veže naš primjerak uz trenutak podjele vrhovne komande 254. god., kojom je Galijenu pripala uprava nad Zapadom, a Valerijanu nad Istokom.

Poslije 260. god. odnos zastupljenosti novca iz temelja se mijenja. Na takvo stanje utjecali su politički događaji i ratna zbivanja ostavljajući trag i u daljnjim monetarnim i ekonomskim kretanjima. Valerijan je 260. god. u sukobu s Perzijancima doživio poraz, bio zarobljen i potom ubijen. Slabosti Galijenove vladavine tada su još više došle do izražaja. Prvo je uslijedilo otcjepljenje zapadnih provincija (Galije, Hispanije i Britanije), gdje su legije isklicale Postuma za cara, a nekako istovremeno je Makrijen, iskoristivši raspoloženje vojske poslije pobjede nad perzijskim vladarom Šapuirom ishodio osamostalivanje istočnih provincija. Veliki dijelovi Carstva i goleme vojne snage našle su se izvan kontrole središnje carske vlasti. U Panoniji je, u međuvremenu, pojačano prisustvo vojnih snaga, najvjerojatnije u prostoru oko Ptuja (Poetovio) i Sremske Mitrovice (Sirmium), u jačini od tri legije.⁶ U trenucima naraštanja vojnih aktivnosti panonske legije su još jedamput dobile na svojoj važnosti. Glavni zadatak Galijenove administracije postalo je osiguranje njihove lojalnosti, ostvarive u prvom redu redovnim plaćanjem trupa. Nakon zatvaranja kovnice u Viminaciju, i nakon prekida u prilivu novca kovanog u provincijama pod Postumovom i Makrijanovom kontrolom, nedostatak novca postao je očit. Milanska kovnica mogla ga je tek djelomično nadoknaditi. Ovako nepovoljan razvoj političkih i ekonomskih prilika morali su pratiti poremećaji u trgovini, prvenstveno u razmjeni s drugim provincijama. Otvaranje nove kovnice u Sisku trebalo je u trenucima nestabilnosti osigurati materijalnu bazu Panonije, kao nužno prelučjeva sigurnosti strateških interesa u kojima je vojni potencijal bio vodeći faktor. Stoga je razumljivo da početak aktivnosti panonske kovnice u Sisku (Siscia) koincidira ovim zbivanjima.

U imbrivoačkom nalazu spomenute promjene bitno su utjecale na odnos zastupljenosti novca pojedinih kovnica. Koliko god je Postumova uzurpacija označila prekid u prilivu novca galske kovnice, toliko je kratkotrajna vladavina Makrijana, obilježena prisustvom tri primjerka novca mladih protucareva Makrijana i Kvijeta, značila prekid u dotoku novca azijskih kovnica u razdoblju poslije 261/2. god. Od tog trenutka naš nalaz poznaje produkciju novca jedino rimske (46 kom. ili 44,23%, milanske (23 kom. ili 21,11%) i sisačke kovnice (31 kom. ili 29,80%), uz jasnu tendenciju, da se poslije otvaranja sisačke kovnice omjer zastupljenosti mijenja u njezinu korist, nadmašujući

brojem emisije iz Rima (25 kom.), a osobito one iz Milana (13 kom.). Uz to, u velikoj većini dominiraju kovci s imenom Galijena, dok je Salonina predstavljena rijede i uglavnom jednoličnim repertoarom tipova, u skladu s prak-pološku evolutivnost prikaza na reversu novca som koja je od 261—265. god. karakterizirala ti-s njenim imenom. Salonina je u većem broju zastupljena u dva intervala — prvo u emisijama iz 260., tj. 1. rimskom (VENVS GENETRIX, PVDICITIA) i 2. milanskom (FECVNDITAS AVG), a zatim ponovo 263. 13. rimskom (VE-STA) i drugom fazom I perioda sisačke kov-nice (CONCORDIA AET). Galijenovu samostal-nice vezan uz pobjede nad panonskim uzurpar-nu vladavinu prati veći broj novca rimske kov-torima Ingenuom i Regalijenom (260. god.) — VICTORIA AVG III i milanske »legijske« serije LEG I MIN VI P VI F, (Ingenuo) i LEG I MIN VII P VII F (Regalijen). VIRTVS AVG, koja kroz više serija komemorira iste događaje, ta-kođer je dobro zastupljena, nasuprot potpunom odsustvu tipa IOVI VLTORI. Od 13. rimske emisije nadalje (262/3. god.) prevladavaju tipovi reversa koji pokazuju očito smirivanje ratnih previranja. Isti slučaj vidimo i kod 4. milanske emisije (262—264. god.), iako su se u njejoj pro-dukaciji održali tipovi reversa karakteristični za tih pobjeda. Srazmjerno novcu drugih kovnica poslijeratno razdoblje komemoriranja postignu-primjerci sisačke kovnice su vrlo brojni. Od posebnog značenja su dva primjerka IO CAN-TAB iz najranije faze njene djelatnosti. Tek je nešto mlađi primjerak s jasnim natpisom na reversu SISCIA AVG i personifikacijom grada i rijeke Save u liku nimfe koja pliva. Posljednji primjerci sisačke kovnice PROVIDEN AVG i PAX AVG pokazuju na aversu već jasno prepoznatljiv sisački stil. Dva antoninijana mladih protucareva Makrijana i Kvijeta pripadaju do-bro poznatim antiohijskim prikazima na rever-su: ROMAE AETERNAE u maniri 5. antiohijske i INDVLGENTIAE AVG prema predlošku nešto ranije CONCORDIA AVG. Imbrivoačkom nala-zu pripadao je i zanimljiv antoninijan Kvijeta sa legendom IOVI CONSERVATOR⁷ koja u istočnim kovnicama Valerijanova i Galijenova vremena predstavlja novost. Ovaj tip legende nije uopće korišten na Istoku, iako je vrlo čest na ranim rimskim reversima. U ikonografskom smislu predložak mu je bio PACATORI ORBIS, s prvih Valerijanovih antiohijskih e-misija. Nakon Makrijanova poraza u Iliriku, o-vaj likovni predložak ne pojavljuje se na Istoku dok se legenda, isprva u kraćoj formi IOVI niti u vrijeme Galijenove samostalne vladavine, CONSERVAT, a zatim duljoj IOVI CONSERVA-TOR, vraća 266. godine.

Analiza reversa pokazuje da su posljednji sigurno datirani novci kovani 264. god. i to, milanska AEQVITAS AVG, DIANA FELIX i VE-STA, sisačka PROVIDEN AVG i PAX AVG i 265. god. rimski AETERNITAS AVG. Time otpa-da tvrdnja koja veže ukapanje ostave uz poraz Makrijanove vojske u sukobu sa Galijenovim vojskovođom Aureolom kod Serdike 262. god. Istini za volju Panonija nije bila potresena rat-

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

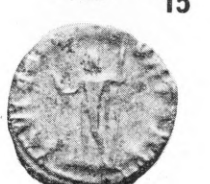
13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

36

39

40

41

44

45

46

48

49

50

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

105

107

109

112

113

114

116

117

119

121

122

124

126

128

129

131

132

134

136

137

138

142

143

144

145

146

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

160

162

164

165

166

167

168

169

172

173

174

176

178

179

181

182

183

184

185

186

187

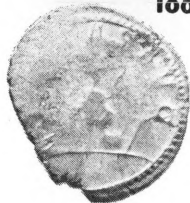
188

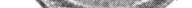
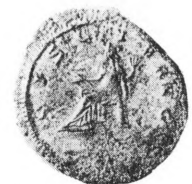

189

190

214

219

220

221

222

224

225

228

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

244

245

246

247

248

251

252

253

254

257

259

261

262

264

271

270

273

274

nim operacijama sve od vremena bezuspješne uzurpacije Ingenua i Regalijena. Nakon njihova poraza kod Osijeka (Mursa) povijesni podaci ne spominju nikakve sukobe u Panoniji. Jedinu opasnost, premda ne i neposredna, mogla je zaprijetiti od Gota 262. i 264. god. ili još ranije 267. god. kada su Goti potpomognuti od Herula, Peukina i Gepida provalili na Balkan (Trakija, Makedonija) i u Malu Aziju.⁸ Galijen je, krećući im u susret, prošao kroz Panoniju, što je zabilježila sisačka kovnica tipom ADVENTVS AVG. Međutim, 267. god., kada su se ovi događaji odvijali, čini se isuviše dalekom za tipove reversa koji stoje na kraju kronološkog niza imbrivočkog nalaza. Sređivanje situacije na donjodunavskoj granici i u Maloj Aziji, vezalo je Galijenu ruke za eventualni obračun sa galskim uzurpatorom Postumom. Ako 262. i 264. god. nije bilo vremena za taj veliki pothvat, čini se da je do njega trebalo doći naredne godine, jer su poč. 265. reversi novca u svim carskim kovnicama — VIRTUS GALLIENI AVGVSTI, OB LIBERTATEM RECEPTA, IOVI CONSERVAT, FIDES MILITVM, MARTI PROPVGNATORI i dr. — dobili izrazito ratno-propagandni karakter. Stanje opće napetosti podizao je s druge strane Postum otkrivajući svoje aspiracije reversom RESTITVTOR ORBIS. Teško je pretpostaviti da su ta zbivanja, prostorno poprilično udaljena, ostavila svoj trag u ovom dijelu Panonije. Istina, ratni sukob tražio je mobilizaciju svih raspoloživih snaga u Carstvu, ali je stvarna baza za taj pothvat bila isuviše slaba. Pa ipak, naša ostava nastala je u razdoblju ovih previranja. Posljednji novac pripada 15. rimskoj emisiji iz druge pol. 265. god. Nedostatak kasnijeg, osobito sisačkog novca, poslije 262. god. najzastupljenije kovnice u ostavi, govori u prilog ukapanja ostave već tokom druge pol. 265. god. ili tek nešto kasnije. Da li je ona nastala kao rezultat gore navedenih događaja, ili kao plod osobnih i užih lokalnih razloga teško je odgovoriti u nedostatku bilo kakvog pisanog podatka. U činjenici da se Imbriovec nalazi blizu magistralnog puta koji je od Ptujaja dolinom Drave vodio prema Osijeku, i da je nedaleko Osijeka u Satnici zabilježen nalaz približno istog vremena, možemo vidjeti putokaz u rješavanju ovog problema. Preduvjet daljeg rada bila bi detaljna analiza novca niza ostava smještenih u prostoru između Drave i Save. Čini nam se, da upravo ove mogu dati odgovor na ovo i niz drugih pitanja o kojima povijesni izvori uporno šute.

BILJEŠKE:

¹ Objavu nalaza dugujem susretljivosti direktora Muzeja grada Koprivnice Franje Horvatića i arheologa Zorka Markovića. Za uvid u arhivu i usporedni numizmatički materijal Arheološkog muzeja u Zagrebu najtoplije zahvaljujem mr. Zdenki Dukati i dr. Ivanu Mirkoviću.

Arhiv numizmatičke zbirke AMZ — br. 649/1952, 745/1952, 161/1953; Dnevnik I Muzeja grada Koprivnice (Predmeti), 1947—1954; Z. Dukati — I. Mirković, Skupni nalazi novca u sjevernoj Hrvatskoj, Hrvatsko arheološko društvo, sv. II, Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Znanstveni skup — Varaždin 22—25. X 1975., Zagreb, 1978, 206, br. 24.; Isti, Skupni nalazi novca od 1936. do danas, Numizmatika, Spomen izdanje 1928—1978, Zagreb, 1978, 19, br. 38.; B. Zmajčić, Nalaz antoninijana iz Imbrivoča kod Koprivnice, Numizmatičke vijesti, Zagreb, 1955, 16—17 — navodi 315 komada novca. Prema priloženom popisu taj broj, u stvari, iznosi 321 komad.

² Proces degradacije denara dokumentiraju ostave razasute širom panonskog prostora i njemu susjednim krajevima — Birone Sey Katalin, Die Bewertung einiger Münzfunde des III Jahrhunderts und dessen Probleme, Numismatika Közlely LXX—LXXI, Budapest 1971—1972, 8 — analizom je obuhvaćena 31 ostava 3. st. u Panoniji, prvenstveno ostave iz Mađarske. S našeg područja jedino nalaz iz Podvornice, za jugoslavenski prostor — I. Mirković, Coin Hoards on the Territory of Modern Yugoslavia, Doct. Diss. Inst. of Arch, University of London, 1978, vol. II (tipkopis) — za Galijenov period bilježi 24 ostave; Za Donju Meziju vidi još i: M. R. Vasić, Ostave 247 i 254 godine u Narodnom muzeju u Beogradu, Arheološki Vestnik, XXIII, Ljubljana 1972, 57 i dalje.

³ Bročanac kod Nikšića — J. Ivonić, Nalazi starog rimskog novca u okolici Nikšića i na teritoriju nikšićkog sreza, Glasnik zemal. muzeja, NS 10, Sarajevo 1955, 199—209; Dugopolje kod Solina — D. Rendić-Miočević, Dva skupna nalaza rimskog novca kod Dugopolja u Dalmaciji, Vjesnik za arh. i hist. dalmatinsku, 52, Split 1949, 239—278; Otrovanec kod Virovitice — Z. Dukati, Skupni nalaz antoninijana iz Otrovanca, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 8, Zagreb 1974, 134—135; Podvornica kod Velike Gorice — J. Brunšmid, Nekoliko našašca novca u Hrvatskoj i Slavoniji, XII, Našašce rimskih antoninijana u podvornici (kotar Velika Gorica) vjesnik hrv. arh. društva, NSV, Zagreb 1901, 235—239.

Obudovac kod Bosanskog Samca — J. Petrović, Rimski novac iz Obudovca, Glasnik zemal. muz. u Sarajevu, NS 10, Sarajevo 1955, 182—197; Satnica kod Osijeka — J. Brunšmid, Nekoliko našašca novca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji, XXVI Našašce rimskih antoninijana trećeg stoljeća u Satnici, Vjesnik hrvatskog arh. društva, 9, Zagreb 1906-7, 210—225.

⁴ Usporedi stanje kod M. R. Vasić, o. c. 60 i bilj. 12.

⁵ B. Zmajčić, o. c. 17.

⁶ Za prisustvo legije V Macedonica i XIII Gemina u Ptujaju — A. Móczy, Pannonia and Upper Moesia, London 1974, 209 i bilj. 133; u vrijeme rata protiv Makrijana oko Sremske Mitrovice stacionirani su odredi legije VIII Augustae — J. Šašel, Bellum Sercidense, Situla, 4, Ljubljana 1961, 19.

⁷ B. Zmajčić, o. c. 17.

⁸ L. Schmidt, Die Ostgermanen, Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung,³ München 1969, 209—220.

⁹ U katalogu je novac određen prema RIC = The Roman Imperial Coinage, Edited by H. Mattingly, C. H. V. Sutherland R. A. G. Carson, (London) — IV/1 Pertinax to Geta, IV/3 Gordian III to Urbanus Antoninus, V/1 Valerian to Florian i V/2 Probus to Amandus. Redosljed emisija za period Valerijanove i Galijenove vladavine prema R. Göbl, Der Aufbau der römischen Münzprägung in der Kaiserzeit, Numismatische Zeitschrift, 74 i 75, Wien, 1951, 8-45. odnosno 1953, 7-35. Pojedinačne korekcije prema A. Alföldy, Studien zur Geschichte der Weltkrise des 3. Jahrhunderts nach Christus, Darmstadt, 1967.